

Masterproefverslag

Academiejaar 2022-2023

januari 2023

Naam student: Filip Frantál

Titel masterproef: Een transfer naar het expliciete. Homoseksualiteit in de Tsjechische vertaling van Nederlandstalige literatuur en haar kritische respons (110 p.)

Naam promotor: Dr. Irena Kozmanová

Naam beoordelaar: Prof. dr. Yves T'Sjoen (leescommissaris)

Leesverslag

In de Nederlandstalige literatuur wordt homoseksualiteit al sinds de late negentiende eeuw – hoewel toentertijd in een sfeer van maatschappelijk taboe en morele verwerping – gethematiseerd. In de loop van de vorige eeuw, met name sinds de jaren zestig en de seksuele revolutie (met bijvoorbeeld de opkomst van de taboedoorbrekende en erotische roman), is het onderwerp (steeds) nadrukkelijker aanwezig in de literatuurproductie van Nederland en Vlaanderen.

In de scriptie wordt vanuit vergelijkend perspectief bekeken welke eventuele aanpassingen in de Tsjechische vertaling van Nederlandstalige prozateksten voorkomen, in casu in de drie geselecteerde romans, waarin een homoseksuele thematiek expliciet aan bod komt. Een van de onderzoeksvragen is óf en in welke mate de betrokken vertaler wijzigingen aanbracht (eventueel passages aanpaste of weglief), in het licht van maatschappelijke ontwikkelingen betreffende de aanvaarding van homoseksualiteit in Tsjechië.

Het tekstencorpus omvat *Pijpelijntjes* (1904) van Jacob Israël de Haan, *Twee vrouwen* (1975) van Harry Mulisch en *Het derde huwelijk* (2006) van Tom Lanoye. Daarbij valt op, zoals de student vermeldt, dat het gaat over drie mannelijke auteurs en een aanzienlijke tijdspanne tussen de respectievelijke romantitels. De vertalers, in volgorde van vermelde romantitels, zijn Veronika Ter Harmsel Havlíková, Olga Krijtová en Radka Smejkalová. De Tsjechische vertalers zijn alledrie vrouwelijk en hebben in verschillende periodes in de politieke en maatschappelijke geschiedenis van Tsjechië, dat wil zeggen jaren negentig en begin van het derde millennium (Krijtová 1993; Ter Harmsel Havlíková 2006 & Smejkalová 2020), hun vertalingen geproduceerd en bij verschillende Tsjechische uitgeverijen gepubliceerd.

De student belicht in een uitgebreid hoofdstuk de maatschappelijke benaderingen van homoseksualiteit in de Lage Landen én in Tsjechië. Hij stelt dat de emancipatorische bewegingen in Nederland en België al langer geleden plaatsvonden, vooral in de jaren zestig (ruim zes decennia geleden), en dat pas na de val van het communisme in Tsjechoslowakije (jaren negentig) het onderwerp er bespreekbaar is geworden en zeer geleidelijk is gethematiseerd in de literatuur.

Dergelijke maatschappelijk-culturele verschillen, afhankelijk van taal- en/of cultuurgebied, spelen een rol in de vertaalslag. De scriptie vat de verschillende sociaal-culturele contexten samen, ook bijvoorbeeld juridische kaders, en belicht ze met betrekking tot de literatuur en de wijze waarop homoseksualiteit wordt aangekaart. Niet de Tsjechische literatuur krijgt daarbij aandacht, maar zoals gezegd Nederlandstalige literatuur waarin *gay* thema's worden verwerkt en die in Tsjechische vertaling door lezers in Tsjechië (kunnen) worden gelezen.

De literair-analytische bevindingen worden tegen een brede socio-culturele achtergrond geschetst, met referenties aan studies over de maatschappelijke benaderingsgeschiedenis van homoseksualiteit (Agnes Andeweg, Gert Hekma, Ron Mooser en Adriaan Venema).

De student gebruikt het “translatologische” [sic] begrip “explicitering”. Afhankelijk van de aanvaarding van homoseksualiteit als gender-identiteit worden in de teksttransmissie van een taalgebied naar een ander, waar de emancipatorische beweging veel minder is gevorderd, kan de vertaler méér of minder expliciteren. De conclusie is meteen duidelijk: de drie betrokken vertalers hebben geen ingrepen gepleegd en voelden niet de noodzaak aan te scherpen, meer te verduidelijken of te verdoezelen ten opzichte van de Nederlandstalige brontekst en ten aanzien van hun uitgever in Tsjechië of een Tsjechisch-talig leespubliek. Ofschoon de acceptatie van homoseksualiteit in Tsjechië zeker en vast niet zo ver is gevorderd als in de Lage Landen, hebben de vertalers geen concessies gedaan tegenover hun doelpubliek (bijv. weglating van bepaalde homo-erotische passages op morele gronden).

Het onderzoek is kundig en uitstekend gedocumenteerd ondernomen. Er kunnen kritische vragen worden gesteld bij de samenstelling van het tekstencorpus – de schrijver had ook voor andere titels kunnen kiezen, maar hij gaf er de voorkeur aan een diachrone benadering te volgen – en de verdeling Nederlandse en Vlaamse schrijvers had beslist ook anders gekund. Vraag is of het panorama van maatschappelijke, politieke en juridische ontwikkelingen voor de literaire analyse wel zo breedvoerig moet worden gehouden. In de presentatie kon worden geopteerd voor een meer geconcentreerde formulering, soms bronverwijzingen waar de belangstellende lezer méér kan lezen over de historische context. De nadruk zou dan meer nadrukkelijk liggen op de rol van de vertaler en wat wordt aangeduid als “linguïstisch-conceptuele verschillen” (tussen Nederlands en Tsjechisch) en “buitentekstuele strategieën” (onder meer “publieke presentatie” van de respectievelijke romans). Op die manier zou niet de samenvatting van theoretische studies en sociaal-historische overzichtswerken centraal staan, maar de tekstanalyse zelf.

Opmerkelijke vaststelling, bijna terloops geformuleerd, is dat bij wijze van noodzaak voor prozaitels is gekozen bij gebrek aan de beschikbaarheid van Nederlandstalig drama of lyriek in Tsjechische vertaling waarin homoseksualiteit is gethematiseerd. Interessant zijn daarenboven de observaties over vertaalkeuzes (welke boeken worden geselecteerd voor een Tsjechisch lezerspubliek) en de gekozen vertaalstrategieën. Vraag is in welke mate morele standpunten van betrokken bemiddelaars (vertalers, maar ook uitgevers en recensenten) een rol spelen in de vertaalslag van teksten die in de doeltaalomgeving soms gecontesteerd, in ieder geval minder aanvaard, waren en/of zijn. Ook periteksten (door de auteur “metateksten” genoemd), zoals boekcovers, worden in het onderzoek betrokken.

Hoewel weinig receptieteksten beschikbaar zijn (“kritische respons”) is ook een receptiestudie aan het onderzoek toegevoegd: hoe reageren critici en andere lezers in Tsjechië op romans uit de Lage Landen waarin homoseksuele thema’s en motieven voorkomen? Het beperkt aantal receptieteksten is mogelijk veelzeggend, maar dan vooral over de receptie van Nederlandse literatuur in vertaling in Tsjechië (en niet uitsluitend met betrekking tot het onderwerp zelf).

De scriptie is interessant en de analyses zijn in een brede context gepresenteerd. De tekst verdient nog een grondige redactie – soms zijn formuleringen onduidelijk vanwege woordkeuze of een onzorgvuldige grammaticale formulering. Het verdient alle respect dat een Tsjechisch student Nederlands zo een diepgravend werkstuk aanbiedt in het Nederlands. Ik wens Filip dan ook graag te feliciteren met het finaliseren van het masteronderzoek.

Beoordeling:

2

handtekening:

